

RIMVYDAS PETRAUSKAS

GALIA IR TRADICIJA

LIETUVOS
DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS
GIMINIŲ ISTORIJS

baltos lankos

TYZENHAUZAI

VOKIEČIAI

Antspaudas su Tyzenhauzų giminės herbu Buivolu, XVIII a.

Pirmieji vakariečiai, su kuriais susidūrė lietuviai, buvo vokiečiai. Saksonijos vienuolio šv. Brunono Kverfurtiečio misijos kontekste 1009 m. Kvedlinburgo analuose pirmąkart paminėtas Lietuvos vardas. Kur kas labiau Lietuvos istoriją paveikė XII a. pabaigoje kilusi antroji vokiečių misijų banga, kuri Prūsijoje ir Livonijoje suformavo du valdžios konglomeratus – Vokiečių ordiną ir krikščionių vyskupijas. Vokiečių ordinas tapo vienu svarbiausių Lietuvos istorijos veiksnių, karai su juo paženklino ankstyvąją Lietuvos istorijos epochą. Tačiau vokiečių įtaka sklido ir kitaip. Kaip ir kitose regiono valstybėse, europinė miestų savivalda Lietuvoje buvo vadinama vokiečių teise (*ius teutonicum*) ir paplito Magdeburgo teisės pavadinimu. Nors didesnio vokiečių atvykėlių srauto, kitaip nei Čekijoje, Lenkijoje ar Vengrijoje, nesulaukta, vis dėlto svarbiausiuose šalies miestuose

Vilniuje, Kaune, Polocke įsikūrė solidžios vokiečių miestiečių bendruomenės. O Dauguvos prekybos kelias tarp Rygos ir Polocko ir tolyn į rytus ilgai buvo svarbiausia Lietuvos valstybę kertanti prekybinė arterija.

REIZAI

XIII a. Prūsijoje ir Livonijoje įsitvirtinusios naujos krikščionių valstybės netrukus tiesiogiai susidūrė su Lietuva. Be trumpo krikščioniškos Mindaugo karalystės epizodo, kai Livonijos ordinas tarpininkavo vainikuojant pirmąjį ir vienintelį Lietuvos karalių, santykiai daugiausia buvo karingi. Ordino valstybė šiame kare išplėtojo vadinamąją reizų taktiką: padedant iš Vakarų Europos atvykusiems kilmingiesiems būdavo rengiami reguliarius žygiai į Lietuvą tiek iš Prūsijos, tiek iš Livonijos.

XIII a. pradžioje Tyzenhauzenai (*Tiesenhausen* – taip tuo metu buvo rašomas jų vardas) gyveno Žemutinėje Saksonijoje ir buvo Nynburgo grafų vasalai. Engelbertas Tyzenhauzenas (*Engelbertus de Tysenhusen*) vienas pirmųjų iš Europos kilmingųjų atvyko į Rytų Baltijos regioną dalyvauti kryžiaus žygyje prieš vietos pagonių gentis. 1201 m. buvo įkurtas Rygos miestas, į jį savo rezidenciją perkėlė vyskupas Albertas, o kitais metais įsteigtas turintis padėti vyskupui kalavijuočių ordinas. 1210 m. Engelbertas Tyzenhauzenas pirmą kartą paminėtas kaip atvykęs į Latvijos teritoriją su dviem žymiais ankstyvosios Livonijos veikėjais, irgi kilusiais iš Žemutinės Saksonijos, – Rygos ir Tartu vyskupais broliais Albertu ir Hermanu Bukshevenais. Pasak Livonijos kronikininko Henriko Latvio, Tyzenhauzenui buvo patikėtas Rygos vyskupo pilies Turaidos valdymas. Tais metais jis dalyvavo žygyje į Estijos Sakalos žemę.¹ Turbūt

¹ Henrikas Latvis, *Livonijos kronika*, vertė J. Jurginis, Vilnius, 1991, p. 71.

giminystė su Livonijos senjoru lėmė, kad į kryžiaus žygi atkeliavęs Tyzenhauzenas liko gyventi šioje šalyje. Mat broliams vyskupams jis buvo ne tik vasalas, bet ir sesers sutuoktinis. Veikiausiai tai vienas iš daugybės jaunesniųjų sūnų, kuriems feodalinėje visuomenėje tekdavo patiems ieškoti vietos po saule, nes jie galėjo pretenduoti tik į nedidelę palikimo dalį. Naujame krašte tokie žmonės tikėdavosi geresnių perspektyvų. Prūsijoje Vokiečių ordino dominavimas buvo absoliutus, o Livonijoje valdžią dalijosi Livonijos ordinas ir keturi vyskupai; pastarųjų žemėse formavosi tipiška feodalinė visuomenė su senjoro ir vasalų sutartimis. Tokiais stambiais Rygos vyskupo (vėliau arkivyskupo) vasalais ir tapo Tyzenhauzenai. 1224 m. Engelbertas ir iš Tartu vyskupo gavo leno teisėmis stambią valdą Estijoje. Kaip tik iš jo kilusi Tyzenhauzenų giminės šaka apsigyveno Livonijoje, o vėliau ir Lietuvoje.

1279 m. Livonijos pajėgų žygyje į Lietuvą, per kurį buvo pasiekta net Kernavė (tai pirmas jos paminėjimas istorijos šaltiniuose), Engelberto palikuoniui Jonui Tyzenhauzenui teko garbingos pareigos – nešti Švenčiausiosios Mergelės Marijos vėliavą. Žygis livoniečiams baigėsi tragiškai. Surinkę galingą kariuomenę didžiojo kunigaikščio Traidenio vadovaujami lietuviai juos persekiojo iki pat Livonijos ir kovo 3 d. įvyko Ašeradės (Aizkrauklės) mūšis. Jame žuvo Livonijos magistras Ernestas Raceburgietis, Danijos karaliaus vietininkas Taline Eilartas Hobergas ir Jonas Tyzenhauzenas, „dorybių pilnas vyras“, kaip jį apibūdina šiuos įvykiuos vaizduojanti *Eiliiutoji Livonijos kronika*.²

XIII ir XIV a. Tyzenhauzenai – bene turtingiausia Livonijos feodalų giminė. Būdami Rygos arkivyskupo ar Livonijos ordino magistro vasalai, jie ir patys kūrė vasalinių ryšių tinklą

² Eiliiutoji Livonijos kronika, vertė P. Žadeikis, *Mindaugo knyga. Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, Vilnius, 2005, eil. 8327–8435.

Giminės palikuonio Konstantino Tyzenhauzo tapyta
senoji rezidencija Livonijoje – Kuoknesės pilis, 1850 m.

feodalinės teisės dvasia. Be kita ko, iš arkivyskupo rankų kaip leną gavo Kuoknesę, XIV a. tapusią Hanzos miestu. Tiesa, vėliau dėl šios vertingos beneficijos kilo konfliktas (viduramžiais tarp senjorų ir vasalų jų apstu) ir Kuoknesę teko grąžinti arkivyskupui. XIV a. antroje pusėje Baltramiejus Tyzenhauzenas palaikė ryšius su Šventosios Romos imperatoriumi Karoliu IV, Rygoje įsteigė giminės koplyčią kaip laidojimo vietą. Jiedu su broliu Engelbertu – dviejų giminės šakų pradininkai. Giminė nuo to laiko plačiai išsikerojo ir tai neišvengiamai vedė prie turto dalybų, o sykiu ir laikino giminės reikšmės sumenkėjimo. Reizų atminimas ilgai išliko Tyzenhauzenų tradicijoje. Antai vienas *Eilivotosios Livonijos kronikos* nuorašas, pagrindinis ankstyvosios Livonijos istorijos šaltinis, pasakojantis apie karus su lietuviais, XVI a. buvo šios giminės nuosavybė.

XIV a. Tyzenhauzenai kartu su kitais Livonijos kilmingaisiais ir iš Vakarų Europos į reizų karą atvykusiais riteriais siaubdami Dubingių, Balninkų, Inturkės apylinkes negalėjo įsivaizduoti, kad po trijų šimtų metų čia taikiai plės žemėvaldą jų palikuonys.

LIETUVOJE TIESENHAUSEN VIRSTA TYZENHAUZAIS

Išgyvenę laikinus konjunktūrinius nuosmukius, XVI a. Tyzenhauzenai – vėl vieni stambiausių Livonijos žemvaldžių ir administratorių. Bet savarankiškos Livonijos laikai jau baigėsi. 1558 m. dėl Livonijos kilo Lenkijos ir Lietuvos valstybės karas su Rusija, neilgai trukus ėmė reikšti pretenzijas ir Švedija. Augant tarptautinei prekybai ir Baltijos jūros regionui vis labiau įsitraukiant į globalius prekybinius mainus patogūs Livonijos uostai, visų pirma Ryga, žadino kaimyninių valstybių interesą. Naujas veiksnys buvo Reformacija, iš Vokietijos gana greitai pasiekusi Prūsiją ir Livoniją. Georgas Tyzenhauzenas (m. 1530 m.) dar Talino ir Saremos vyskupas, bet netrukus Tyzenhauzenai pereis į liuteronybę.

1561 m. Livonija kaip autonominė sritis įėjo į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį. Tyzenhauzenų Kuršo valdos atsidūrė naujoje valstybėje. Abiejų Tautų Respublikoje Livonijai garantuota autonomija: tebegaliojo senoji pareigybių sistema, vokiečių kalba liko administracinė, buvo užtikrintos Evangelikų liuteronų bažnyčios teisės. Derybose dėl unijos su Lenkija ir Lietuva dalyvavo politikas, kelių kronikų autorius Heinrichas Tyzenhauzenas (m. 1600 m.). Jo situacija atspindi Livonijos diduomenės būklę karo metu: 1577 m. rusų kariuomenė nusiaubė Tyzenhauzenų valdas, paėmė įkaitais Heinricho

žmoną ir vaikus. Tėvonię Bērzaunės (*Bersohn*) pilį su kitomis žemėmis vėliau pavyko išpirkti, o šeimą išlaisvinti.

Tačiau Tyzenhauzenams, kaip ir kitoms Livonijos feodalų giminėms, teko prisitaikyti prie nuolat kintančios politinės situacijos. Dalis giminės latifundijų driekėsi Lenkijos ir Lietuvos, dalis Švedijos, Prūsijos, vėliau ir Rusijos teritorijoje. Tai viena priežasčių, kodėl Tyzenhauzenai neskubėjo megzti artimesnių ryšių su Lenkijos ir Lietuvos elitu, tebevartojo vokiečių kalbą ir jautėsi esą visų pirma Livonijos, o tik paskui Abiejų Tautų Respublikos piliečiai. Kai kurie iš pasižymėjo vis atsinaujinančiuose Livonijos karuose kaip Respublikos kariai, antai Kasparas Tyzenhauzenas 1601 m. gynė Tartu nuo švedų. Vienas žymesnių giminės atstovų tuo metu – Tartu vaivada Gotardas Jonas Tyzenhauzenas (m. 1640 m.), tik jo senatoriška pareigybė švedams 1625 m. užėmus Tartu tebuvo nominali. Praradęs nemažai žemių jis visam laikui persikėlė į Lietuvą ir iš valdovo kaip kompensaciją gavo naujų beneficijų (Tyzenhauzams Lietuvoje atiteko Širvintų, Inturkės, Kupiškio ir kitos seniūnijos), vedė vietos didikę Zuzaną Sapiegaitę. Vienas iš jo sūnų, irgi Gotardas Jonas Tyzenhauzenas (m. 1669 m.), jau buvo katalikų dvasininkas, Vilniaus sufraganas ir Smolensko vyskupas. Nors šios kartos Tyzenhauzenų vardai vis dar vokiški (Gotardas, Reinholdas, Otonas, Vilhelmas), kai kurie ir laiškus, dokumentus, testamentus teberašė vokiškai, vis dėlto jie po truputį asimiliavosi vietos kilmingųjų bendrijoje. Tam tikrą ryšį su Livonija ir prarastų valdų prisiminimą liudija tebevartojami tituliniai Daugavgyvos ir Smiltėnės seniūnų *in partibus alienis* pareigybių pavadinimai. Vis dėlto gana greitai vardynas ėmė keistis: Benediktas, Pranciškus, Mykolas, Steponas, Antanas... Tyzenhauzenai virto Tyzenhauzais.

Antano Tyzenhauzo portretas.
Dailininkas Jonas Rustemas, 1800–1825 m.

I Ž D I N I N K A S

Iškiliausias giminės atstovas Antanas Tyzenhauzas gimė 1733 m. Benedikto Tyzenhauzo ir Onos Apolonijos Beganskos šeimoje. Kruopščiai turtus administravęs tėvas, nors nėjo svarbių pareigų ir buvo veikiau Radvilų klientas, paliko vaikams nemenką žemėvaldą. Antanas kartu su broliais Mykolu ir Kazimieru mokėsi Vilniaus jėzuitų kolegijoje, o karjeros pradžioje pateko į įtakingojo kanclerio Mykolo Frydricho Čartoriskio, reformų valstybėje siekiančios Familijos grupuotės lyderio,

globą. Kancleris garsėjo gebėjimu atrasti ir patraukti gabių žmonių, veikiausiai ir jaunąjį Antaną nusižiūrėjo kaip vieną iš potencialių reformatorių. Deja, iki tikrų reformų taip ir nebuvo prieita dėl Rusijos ir Prūsijos kišimosi. Bet Antanas Tyzenhauzas liko tarp naujo valdančiojo elito atstovų. 1765 m. neseniai vainikuoto karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio paskirtas dvaro įždininku ir Gardino seniūnu, su šia vieta susiejo visą tolesnį gyvenimą. Tais pačiais metais valdovas jam patikėjo dar vienas pareigas, nuo tol nebeatsiejamas nuo jo vardo, – karališkųjų ekonomijų (dvarų kompleksų valdovui išlaikyti) administratoriaus. Taip trisdešimt dvejų metų didikas tapo pagrindiniu valdovo ūkio ir finansų tvarkytoju Lietuvoje.

Nors ekonomijų buvo įvairiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse, Tyzenhauzas nuo pat pradžių ėmėsi centralizuoti valdymą, pagrindine būstine pasirinkęs Gardiną. Pastatydino naują rezidenciją, jo iniciatyva į Gardiną iš Vilniaus buvo perkelta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisija, Vyriausiasis tribunolas. Politinių ir kultūrinių idėjų sklaidai užtikrinti įsteigta spaustuvė, joje spausdintas savaitraštis *Gazeta Grodzieńska (Gardino laikraštis)*, kiti politiniai, teisiniai, publicistiniai tekstai. Statybomis ir investicijomis Tyzenhauzas iš esmės pakeitė miesto veidą – tiek plėtodamas centrą, tiek įkurdamas naują „tyzenhauzišką“ miesto dalį Gorodnicą. Be manufaktūrų, kuriose dirbo apie pusantro tūkstančio žmonių, joje buvo įsteigta matininkų mokykla ir pirmas Didžiojoje Kunigaikštystėje botanikos sodas, gamtos istorijos kabinetas, medicinos mokykla, – visam šiam kompleksui vadovavo prancūzų profesorius Žanas Emanuelis Žiliberas (*Jean Emmanuel Gilibert*), vėliau perėjęs dirbti į Vilniaus universitetą.

Tyzenhauzo reformų iniciatyvą galima apibendrinti kaip bandymą modernizuoti ūkį ir bent dalies visuomenės gyvenimą. Miestai ekonomijų centre – Šiauliai, Joniškis – turėjo būti

perstatyti ir įgauti taisyklingą planą. Pasamdyti architektai kūrė centrinės aikštės ir nuo jos atsišakančių gatvių, apstatytų naujoviškais namais, vizijas. Visa tai susiję su svarbiausiu tikslu – amatininkystės lygmens neperžengiančiai Lietuvos pramonei tarsi duoti naują veidą. Taip gimė radikalus projektas: Vakarų Europos pavyzdžiu steigti manufaktūras, pradiniu kapitalu aprūpintas gamybos vietas su moderniais įrenginiais, varomais nedidelės galios vandens energijos, kuriuos aptarnauja skirtingos specializacijos darbininkai. Pagal Tyzenhauzo sumanymą, pirminis kapitalas ir investicinės lėšos turėjo būti sukauptos iš baudžiavinio karališkųjų ekonomijų ūkio. Papildomų pajamų tikėtasi iš dvarų organizacijos ir infrastruktūros pertvarkymo: buvo steigiami nauji palivarkai, tiesiami keliai, vykdoma melioracija, naujai matuojami žemės masyvai, atnaujinamas inventorių, platinamos naujos gyvulių veislės. Atitinkamų sąlygų reikėjo ir pramonės produkcijos distribucijai, tad prekybai plėtoti pradėta gilinti Nemuno vaga. Per penkiolika veiklos metų Tyzenhauzas spėjo įkurti apie 20 manufaktūrų Gardine ir apie 50 kitose vietovėse; jos gamino tekstilę, popierių, karietas, ginklus ir kita. Kaip ir kitur, šių „fabrikų“ mechanizmus suko arklių arba vandens energija, todėl jie daugiausia statyti prie upių, užmiestyje. 1768 m. Gardine įsteigta karališkajai šilko audinių manufaktūrai ornamentus kūrė prancūzai iš Liono. Kadangi trūko kvalifikuotų specialistų, meistrų ir gamybos proceso vadovai buvo kviečiami iš Anglijos, Olandijos, Prancūzijos, Belgijos. Radosi net savitas pastato tipas – „meistro namas“, komfortiškas atskiras būstas, specialiai skirtas užsienio profesionalams privilioti. Savo ruožtu vietos darbuotojai būdavo siunčiami į užsienį, visų pirma Angliją, semtis patirties.

Reformų poligonu tapo tėvoninis Pastovių miestelis netoli Gardino, kur buvo įsteigta manufaktūrų, iš esmės pakeista urbanistinė struktūra – stačiakampė miestelio aikštė apstatyta

Antano Tyzenhauzo Gardinas, buvusi muzikos mokykla.

naujais ekonomiškais ir patogiais gyventi namais su mūriniais fasadais (miesteliuose tai dar buvo retenybė). Šie darbininkų namai vertinami kaip „pirmieji standartizuotos gyvenamosios statybos pavyzdžiai Abiejų Tautų Respublikoje“.³ Apšvietos idėjų padiktuota racionali estetika ir funkcionalumas geriausiai atsiskleidžia tik pradėtame įgyvendinti naujo Gardino priemiesčio prie Lososnos upės projekte. Gyvenvietei parinktas konceptualus pavadinimas *Kunštów*, akcentuojantis meistriškumą. Joje plačios, taisyklingai suplanuotos gatvės ir apželdintos aikštės turėjo derėti su manufaktūrų kompleksais ir gyvenamaisiais pastatais.

Kitaip nei aukščiausių didikų palikuonys, į ugdomąsias užsienio keliones vykstantys jaunystėje, Antanas Tyzenhauzas į Vakarų Europą iškeliavo tik 1777 metais. Metų trukmės kelionė po Vokietiją, Olandiją, Angliją, Prancūziją, Austriją reformatoriui turėjo suteikti naujų impulsų. Paryžiuje jis susitiko su

³ M. Drėmaitė, Reformatorius A. Tyzenhauzas – jo manufaktūros ir miestai, http://www.ldkistorija.lt/#reformatorius-a-tyzenhauzas-jo-manufakturos-ir-miestai_fact_1551.

jau tapusiu Europos filosofijos šviesuliu Žanu Žaku Ruso (*Jean-Jacques Rousseau*), bet kur kas svarbiau buvo parsivežti ūkio idėjų ir naujovių. Užsienyje Tyzenhauzą visų pirma domino pramonės objektai ir naujos kultūros institucijos – muziejai, bibliotekos, teatrai. Grįžęs jis pakeitė aprangos stilių ir turbūt ketino toliau plėsti reformas. Deja, laiko joms buvo likę nedaug. Valdymo ir finansinė krizė jam patikėtuose objektuose gilėjo.

Tyzenhauzo iniciatyvos tiek mastu, tiek ideologija smarkiai skyrėsi nuo kitų Lietuvos didikų „naujosios ekonomikos“ projektų. Vis dėlto drąsus bandymas suderinti modernizaciją su feodalizmu (dar ir itin nepalankiomis reformoms politinėmis sąlygomis) turbūt buvo pasmerktas nesėkmei. Į naujas darbo vietas manufaktūrose būdavo priimami prie tokios veiklos nepratę valstiečiai baudžiauninkai. Dvaruose likusi inertiška dauguma anaipol nesizavėjo naujoviškais įrenginiais ir pakitusiais reikalavimais. Nuo reformų pradžios praėjus vos keletui metų, 1769 m., kilo valstiečių maištas Šiaulių ekonomijoje. Be to, Tyzenhauzas darbavosi vienas, tik su būreliu atsidavusių patarėjų, neužsitikrinęs stambių didikų paramos, ir vis augantį problemų kalną mėgino įveikti manipuliuodamas skaičiais ir pasitikėjimu. Sunkumus didino priešiška Rusijos pasiuntinio veikla. Tai ir lėmė žlugimą. Prasidėjo manufaktūrų bankrotas, investuotos lėšos negrįžo, skolos augo. 1780 m. valdovo įsakyму ekonomijos iš Tyzenhauzo buvo atimtos, 1783 m. įvyko teismo procesas, po jo nusavintos visos asmeninės valdos. Likusius kelerius gyvenimo metus Tyzenhauzas praleido tarp Gardino ir Varšuvos, kartkartėmis veikiau iš inercijos nei iš didelio reikalo įsitraukdamas į politiką. Taip ir nesukūręs šeimos, mirė beturtis Varšuvoje 1785 m. kovo 31 d., palaidotas giminės dvaro bažnyčioje Žaludke.

Po gero dešimtmečio pravažiuodamas Gardino apylinkėmis ir matydamas vis labiau griūvančias manufaktūras vokiečių

keliautojas Karlas Fejerabendas (*Carl Feyerabend*) dienoraštyje užfiksavo susižavėjimą Antanu Tyzenhauzu (*dieser grosse Mann* – „šis didis žmogus“), jo sumanymą įvertino kaip didingą nacionalinės ekonomikos projektą, kuriam žlugus „Lietuva prarado galimą didelių turtų šaltinį“, ir sykiu gana taikliai nusakė nesėkmės priežastis.⁴ Seno bičiulio kunigo, buvusio jėzuito Pranciškaus Ksavero Bogušo, kadaise lydėjusio išdininką kelionėje po Europą, 1820 m. parašyti *Atsiminimai apie Antaną Tyzenhauzą*⁵ gerokai prisidėjo prie vis didesnės pasakojimo apie jo iškilimą ir nuopuolį mitologizacijos.

Tuo pat metu jo giminaitis, kitas Antanas Tyzenhauzas (1756–1816), Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generolas majoras, Ketverių metų seimo dalyvis ir Gegužės 3-iosios Konstitucijos signataras, paskutinis Vilniaus miesto prezidentas (1792 m.) ir Tado Kosciuškos sukilimo dalyvis, kovojo už Lenkijos ir Lietuvos valstybės išlikimą.

VOKIEČIAI

Livonijos karų epochoje Lietuvoje apsigyveno ir daugiau kilmingų vokiečių giminių – Denhofai, Pliateriai, Korfai, kiek vėliau Ropai, Rėmeriai (*Römer*). Visoms šioms giminėms būdinga, kad jų nariai ilgą laiką turėjo kelių valstybių indigenatą, o atskirų šakų įsitvirtinimas Lenkijoje ir Lietuvoje dažniausiai susijęs su perėjimu iš protestantizmo į katalikybę. XV a. pradžioje Livonijoje įsikūrę Denhofai (polonizuota *Dönhoff* forma) XVI a. antroje pusėje perėjo tarnauti Abiejų Tautų Respublikai. Dėl karta po kartos įgyjamo karinio išsilavinimo, kalbų

⁴ C. B. Feyerabend, *Kosmopolitische Wanderungen durch Preußen, Liefland, Kurland, Litthauen, Wöllhynien, Podolien, Gallizien und Schlesien in den Jahren 1795 bis 1798*, Bd. 2, Danzing, 1800, S. 529–532.

⁵ *Spominka o Antonim Tyzenhauzie napisana dla J. U. Niemcewicza*, Wilno, 1820.

mokėjimo ir profesionalumo Denhofai Lenkijos ir Lietuvos valstybei davė būrį talentingų karvedžių ir diplomatų. Jie palaikė artimus ryšius su Radvilomis. Žemėvaldą Lietuvoje jie daugiausia plėtė Žemaitijoje, pagrindinė rezidencija buvo Švėkšna netoli sienos su Prūsija. Dar labiau su Lietuva save susiejo grafai Pliateriai. Livonijos seniūnas ir Trakų kaštelionas Konstantinas Liudvikas Pliateris (m. 1778 m.) buvo įtakingiausias didikas Uždaugovyje, jo laikus mena rūmai ir bažnyčia Kraslavoje. O istorinėje atmintyje svarbiausią vietą užima lietuviškąja Joana Arkiete praminta 1831 m. sukilimo herojė Emilija Pliaterytė.

Sunku pasakyti, ar tai apibendrintina kaip vokiškas pėdsakas senojoje Lietuvos istorijoje. Vis dėlto matyti, kad vokiečių kilmės giminių atstovai, pradedant įtakingu XIV a. pabaigos Vilniaus miestiečiu Hanulu ir baigiant didikais Denhofais ir Tyzenhauzais, pasireiškė įvairiose srityse kaip naujovių skleidėjai, nesunkiai prisitaikantys prie kintančios politinės ir konfesinės situacijos Rytų Baltijos regione.

TYZENHAUZAI IR TIESENHAUSENAI

Naujaisiais laikais Tyzenhauzai (*Tiesenhausen*) – plati, keliose valstybėse pasklidusi giminė. Švedijos armijos generolas Hansas Heinrichas von Tiesenhausenas už nuopelnus 1654 m. iš Švedijos karalienės Kristinos gavo karalystės barono titulą. Lietuvoje likę ir pradėję grafais tituluotis Tyzenhauzai dalyvavo kovose dėl senosios valstybės atkūrimo. Ignotas Tyzenhauzas, 1801 m. pastatydinęs Rokiškio rūmus, buvo aktyviai įsitraukęs į 1812 m. įvykius. Jo sūnus Konstantinas Tyzenhauzas kartu su tėvu prisidėjo prie Napoleono kampanijos, o vėliau, baigęs studijas Vilniaus universitete, buvo žinomas mokslininkas ornitologas ir dailininkas. Duktė, prancūzų grafo žmona Sofija Tyzenhauzaitė

Paskutinių Tyzenhauzų palikimas Lietuvoje – Rokiškio rūmai.

de Šuazel-Gufjė (*de Choiseul-Gouffier*) – pirmoji Lietuvos rašytoja moteris, palikusi įdomių, charakteringai to meto diduomenės gyvenimą atspindinčių atsiminimų ir kelis istorinius romanus prancūzų kalba. Konstantino sūnus Reinoldas (m. 1880 m.), pagarsėjęs verslo projektais, – paskutinis šioje giminės linijoje. Daugiau lojalumo carinei valdžiai parodė Livonijos šaka. Caro Aleksandro I adjutantas grafas Berendas Gregoras Ferdinandas von Tiesenhausenas 1805 m. žuvo Austerlico mūšyje. Jo dukterė Dorothea (Dolly) de Ficquelmont (1804–1863), ištekėjusi už įtakingo Austrijos politiko, generolo ir pasiuntinio, garsėjo kaip salonų Peterburge ir Vienoje šeimininkė. Gerhardas von Tiesenhausenas (1878–1917) buvo žymus architektas, vienas Rygos jugendo stiliaus kūrėjų, o 1914 m. Rygoje gimęs Georgas von Tiesenhausenas tapo kosmonautikos inžinieriumi, dalyvavo kuriant Jungtinių Amerikos Valstijų *Apollo* programą.

Hans-Jürgen Bömelburg, *Między Infantami, Prusami i Rzeczpospolitą. Kariera rodu Denhoffów (1580–1650), Prusy i Inflanty między średniowieczem a nowożytnością. Państwo – społeczeństwo – kultura*, red. Bogusław Dybaś i Dariusz Makieła, Toruń, 2003, s. 125–138; Stanisław Kościolkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi nadworny litewski. Studia nad wewnętrznymi dziejami Litwy w początkach panowania Stanisława Augusta (1765–1780)*, Londyn, 1956; Jurgita Žąsinaitė-Gedminienė, Lietuviškos sąmonės neidentifikuotas LDK miestas: Antano Tyzenhauzo laikų Gardinas, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 29, 2010, p. 143–164.